

ФОРМУВАННЯ ГУМАННОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРАКТИЦІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Павлюк Г. С.,

вчитель початкових класів

Базальтівського навчально-виховного об'єднання

«Дошкільний навчальний заклад школа І ступеня»,

здобувач кафедри загальної та соціальної

педагогіки та управління освітою

Рівненського державного гуманітарного університету міста Рівного

Постановка проблеми. Нинішні зміни в усіх сферах життя нашої держави потребують постійного вдосконалення національної системи освіти та виховання, пошуку ефективних шляхів підготовки учнів до життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства, інтеграції у світовий освітній простір. Випускник початкової школи повинен володіти комплексом різноманітних знань, особистісних якостей, моральних норм, що дозволять йому у подальшому стати стараним, успішним учнем, який здатний самостійно приймати рішення, проявляти ініціативу, брати на себе відповідальність та ефективно взаємодіяти з оточенням. Все це, безперечно, активізує проблему формування гуманності в молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема специфіки формування гуманності залишається дискусійною, однак можна констатувати наявність відомих традицій її аналізу в науково-педагогічній літературі. Наукові підходи до виховання гуманної особистості в сучасних умовах розроблені у дослідженнях І. Беха, В. Білоусової, М.Боришевського, С. Гончаренка, Б. Дубровського, І. Дуракова, Г. Мирської, О. Канонко, В. Кузя, Ю. Мальваного, І. Найдюнова, О. Ростовцевої, О.Столяренко, Ю. Танюхіна, К. Чорної, Т. Шингірей та ін. [4, с. 173].

Проблема формування гуманності, гуманних відносин означена в працях учених-педагогів Ш. Амонашвілі, В. Білоусової, І. Бужині, К. Гавриловець, І. Каїрова, В. Киричок, К. Орлова, В. Сухомлинського, С. Шацького та інших [3, с. 45]. Водночас поза увагою дослідників залишилася складна та різноаспектна проблема формування гуманних відносин в молодших школярів у позакласній діяльності.

Великий гуманіст В. Сухомлинський вважав, що «в житті людини не повинно бути жодної хвилини, коли б вона не набувала б духовних багатств». Павлівський педагог розглядав виховання як процес, наслідки якого залежать від утвердження в освітньому закладі гуманістичних взаємин, культури як основи навчання і виховання, визнання прав особистості дитини. Він був переконаний, що вимогливість, підпорядкування, керівництво, управління, система залежностей – не головні для створення колективу. Головними є гуманні людські взаємини між учнями, між вихователями і вихованцями, і на цій основі формуються єдині поняття про добро і зло [6, с. 112].

Істотним є те, що гуманістична мораль стає надбанням особистості не лише в процесі навчання, а й у позакласній діяльності. В цій сфері створюються умови для власного розвитку на основі вільного вибору найбільш притаманного типу та різновиду діяльності, яка має неформальний характер. Як свідчить практика, надмірно використовувані розвивальні форми позакласної діяльності значно знижують можливості позитивного розвитку школярів, залучення вихованців до гуманістичних цінностей і цим обмежують її виховний потенціал.

Психологічні дослідження К. Левіна, Ж. Піаже, Ф. Райса, С. Холла, Л. Божович, Л. Виготського, І. Кона, О. Леонтьєва, свідчать про те, що вік молодших школярів є сприятливим для розуміння власних психічних якостей і рис, моральної самооцінки, самовиховання, самовираження, самоствердження [2, с. 128]. Тому прищеплення моральних цінностей і проектування власної поведінки на засадах гуманності в цьому віці є передумовою становлення особистості. Характерним для молодшого шкільного віку є і зростання потреби в спілкуванні, вираженні емоцій у колі ровесників, що зумовлює посилення міжособистісного впливу на школярів. Як правило, найбільшої інтенсивності взаємовідносин молодших школярів набувають у позаурочний час, але вони не завжди мають виховний характер. Саме тому позакласна діяльність має створити найсприятливіші умови для формування гуманності в молодших школярів.

Метою статті є проаналізувати сутність поняття «гуманність», «гуманізм», визначити компоненти гуманності, дослідити проблему формування гуманності в молодших школярів у практиці позакласної роботи початкової школи, з урахуванням специфіки молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу статті. Розглянемо поняття «гуманізм» і «гуманність», які в педагогічній літературі використовуються дуже часто. За змістом їх нерідко ототожнюють, або вживають як синоніми. Гуманізм розглядають як вид ідеології, принцип світогляду, одну з форм суспільної свідомості, що впливає на зміст індивідуальної свідомості.

Гуманізм – це визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і вияв своїх здібностей, утвердження блага людини як критерію оцінювання суспільних відносин.

Гуманізм – прогресивний ідейний напрям культури, епоха Відродження, скерований проти релігії і церкви за утвердження моральних прав людини, щастя, вільний вияв своїх прагнень та бажань; чуйне ставлення до людини, прийняте турботою про її благо, повагою до її гідності і людяність.

Гуманізм – зокрема і глобальна філософська система. Його самостійність визначається такими ознаками, як автономність, універсальність, фундаментальність гуманістичних ідей, єдність цілей і засобів. Слово „гуманізм” походить від латинського „humanus”, що означає „людський”, „людський”. Цей термін введено в 1808 році німецьким педагогом

Ф. Нітхаммером на основі слова „гуманіст”, яке виникло ще в кінці 15 століття. Він найчастіше використовується для визначення прогресивного напрямку культури, суспільства, яке визначає „ставлення до людини як найвищої цінності, захист права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток своїх здібностей” [5, с. 179]. Іншими словами, гуманізм – це система поглядів, яка містить визнання абсолютної гідності людини, що завжди має бути метою, але ніколи не засобом лише для досягнення якоїсь мети.

Під гуманністю розуміють – сукупність психологічних рис індивіда.

Гуманність – це великодушність, доброта, готовність вибачити або хоча б зрозуміти людину, повага до її особистої гідності, визнання самостійності. Тобто це усвідомлене позитивне ставлення до людини; властивість людської природи. З'явилась вона задовго до виникнення таких синтетичних понять як «добро» і «зло», «доброта» і «злість».

Академік, І. Бех писав, що: «гуманність – це надхарактеристика особистості, яка акумулює комплекс якостей, що характеризують ціннісне ставлення людини до людини (ставлення до неї як до найвищої цінності, як до мети, а не засобу), повага її прав і свобод» [1, с. 11].

Гуманність молодших школярів можна тлумачити як сформований в індивідуальній свідомості образ свого «кращого Я», що слугує мотивом перетворювальної діяльності суб'єкта, яка ґрунтується на реалізації базових

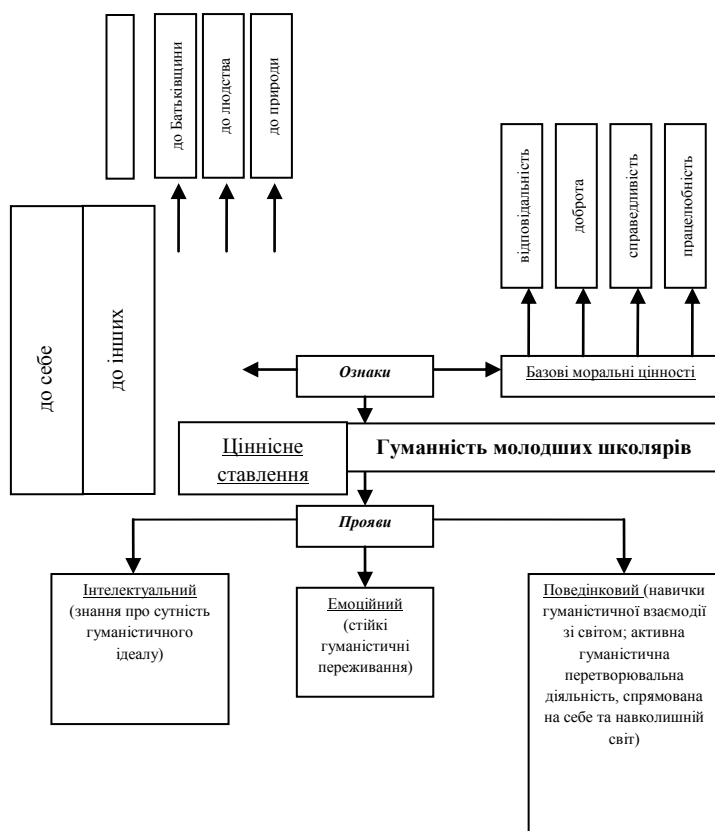
моральних цінностей; принципах ціннісного ставлення до себе, інших людей, Батьківщини, людства, природи; усвідомленні своїх прав і свобод та вмінні їх захистити.

Формування гуманності в молодших школярів у позакласній роботі вимагає дотримання таких провідних орієнтирів:

- утвердження позиції молодшого школяра як рівноправного учасника виховного процесу, що в свою чергу сприяє виникненню неформального доброзичливого мікроклімату в педагогічному колективі, співробітництва педагога з вихованцем за типом «партнер – соратник», «дорослий – дорослий»;
- культивування діалогічної форми суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога з вихованцем на основі інтимно-особистісного спілкування, що спонукає до взаєморозуміння, співпереживання, вільного обміну думками, враженнями;
- прояв молодшим школярем активної життєвої позиції, «смыслотворчості», позитивного суб'єктного досвіду, самовизначення, творчості, «комунікації як операції», «установки на іншого»;
- створення ситуації успіху, захищеності, підтримки, позитивних емоційних переживань молодших школярів в предметно-перетворювальній та комунікативній діяльності. Забезпечення вихованцеві свободи вибору того виду діяльності, де він може найповніше реалізувати себе як індивідуальність.

Отже, потрібно формувати у свідомості молодших школярів розуміння, що таке добро і зло, здатність розрізняти видиме і невидиме добро і переконання, що немає нічого більш оманливого, ніж добро, з винятково матеріальним задоволенням, яке дає людині лише ілюзію щастя.

Особливе значення в організації процесу формування гуманності в молодших школярів у позакласній роботі належать розробці моделі сформованої гуманності в молодших школярів. Розглянемо візуально модель сформованої гуманності в молодших школярів на табл.

Модель сформованої гуманності в молодших школярів

Моральні цінності є визначення гуманності. Доброта – це базова моральна цінність, оскільки завдяки їй знаходять втілення гуманні риси людини. Проявом доброти є уважність до людей, чуйність, співчуття, співпереживання, повага до гідності іншої людини, тактовність, делікатність. Важливий компонент гуманності в молодших школярів – справедливість як об'єктивна, неупереджена оцінка та ставлення до себе і світу, пов'язані з усвідомленням прав людини. Активне буття особистості забезпечує сформованість такої моральної цінності, як потреба спрямовувати свою фізичну або розумову енергію на створення та примноження матеріальних та духовних цінностей. Засвоюючи матеріальні цінності в різних видах життєдіяльності, у процесі розв'язання внутрішніх і зовнішніх конфліктів, особистість пізнає себе, формує цілі життя та реалізує їх.

Запропонована модель передає спектр ціннісних ставлень молодших школярів до себе та навколишнього світу. Ціннісні ставлення ґрунтуються на гуманістичних принципах і виконують роль регулятора у відносинах між особистістю та існуючою дійсністю. Усвідомлюючи власну цінність вихованець поважає не лише свій внутрішній світ, потреби, думки, але й переживання, вчинки і погляди людей, які знаходяться поруч. Таке ставлення до себе та до інших реалізується завдяки положенню «Я – індивідуальність у системі інших індивідуальностей». Взаємодія із світом на основі цього положення приводить до усвідомленості того, що людина є найвищою цінністю. Тому визначальним у ставленні до неї є толерантність і повага.

Ціннісне ставлення до Батьківщини і людства є ознаками гуманності, що обґрунтовуються названими рисами. Цінуючи Батьківщину, особистість поважає свій народ, його мову, історію, звичаї, символіку, гімн; вірить у життєвий потенціал рідної держави; турбується про її благо і готова завжди захищати національні інтереси. Ціннісно ставлячись до інших народів, вихованець осягає єдність та унікальність життя на Землі. Ціннісне ставлення до людства передбачає

співіснування, співтовариство, співпрацю з іншими особистостями на основі принципів справедливості; милосердя, взаємодопомоги. Поруч з ціннісними ставленнями, знанням своїх прав і свобод та вміння їх захищати є запорукою реалізації ознак гуманності в молодших школярів, адже права людини – той інструмент, за допомогою якого вона може відстоювати свої інтереси, втілювати сутнісні сили, тобто те, що є для неї благом. Формування ціннісного ставлення до себе та до інших відбувається саме завдяки вмінню захищати свої права та права інших людей.

Значущою ознакою гуманності є сформованість ціннісного ставлення до природи, яке виявляється в усвідомленні взаємозв'язку людини з природою та примноженні природних багатств, її охороні, активній боротьбі з усім, що шкодить навколишньому середовищу.

У моделі відображено прояви гуманності в молодших школярів. Інтелектуальний прояв розкриває глибину і повноту сформованості знань про природу гуманності, що включає розуміння сутності його ознак. Важливим показником сформованості гуманності є емоційний прояв, адже за відсутності стійких гуманістичних переживань ознаки гуманності будуть вважатися розвиненими формально, а дієві гуманістичні чинники залишаться незадіяними. Поведінковий прояв є визначальним у структурі гуманності в молодших школярів. Завдяки йому реалізуються навички гуманістичної взаємодії зі світом в активній перетворювальній діяльності, спрямованій на себе, на інших людей та навколишнє середовище.

Отже, можна виділити такі критерії оцінки сформованості гуманності:

- інтелектуальний;
- емоційний;
- поведінковий.

Ці критерії гармонійно доповнюють один одного. Завдяки їх поєднанню стає можливим кількісний та якісний аналіз досліджуваного поняття.

Завдання інтелектуального критерію полягає у вивченні ступеня знань молодших школярів про природу гуманності. Він відображає рівень і дієвість знань про сутність таких моральних цінностей, як доброта, відповідальність, справедливість, працелюбність, ступінь розуміння ціннісного ставлення, а також рівень знань своїх прав і свобод.

Завдяки застосуванню емоційного критерію можна визначити місце почуттів у процесі формування гуманності в емоційній сфері, виявити залежність цього процесу від стійкості емоційних переживань. Відображаючи особливості процесу формування гуманності цей критерій показує, які саме емоції лежать в його основі, а які йому перешкоджають.

Поведінковий критерій характеризує практичний аспект формування гуманності в молодших школярів. Він визначає ступінь сформованості навичок гуманістичної взаємодії зі світом, показує, як у процесі перетворювальної діяльності, спрямованої на себе і оточуючий світ, реалізуються основні положення гуманності. Поведінковий критерій дозволяє зіставити рівень гуманістичних знань і практичних навичок, умінь та засобів реалізації основних положень гуманності в конкретній поведінці. Можна стверджувати, що поведінковий прояв є основним у структурі гуманності в молодших школярів.

Висновки. Отже, філософи, педагоги, психологи звертали велику увагу на гуманність, гуманізм, гуманістичний ідеал, добро, справедливість, ввічливість, милосердя, як гуманістичні цінності. Для педагогічного аспекту гуманізму більш сприятливий і правильний є термін «гуманність». У широкому розумінні – це принцип нашої виховної системи, у вузькому – формування гуманності і виховання гуманістичних рис особистості. Людність, гуманність є однозначно і принципом відносин у суспільстві, і мірилом суспільного розвитку. Їх втілення в сферу освіти і виховання – важлива умова розвитку українського суспільства на гуманістичних засадах. Для цього необхідно продовжити вивчення і використання гуманістичних традицій народної педагогіки, творчості видатних педагогів.

Отже, сформована гуманність в свідомості молодших школярів ґрунтується на принципах ціннісного ставлення до себе, до інших, до Батьківщини, до всіх народів, до природи, а також на знанні своїх прав і свобод та умінні їх захистити. Основними моральними цінностями, що входять до структури гуманності в молодших школярів, є доброта (чужнє ставлення до всього живого), справедливість (об'єктивне, неупереджене ставлення до себе та світу, пов'язане з поняттям невід'ємних прав людини), відповідальність (усвідомлений обов'язок відповідати перед своїм сумлінням і суспільством за кожний вчинок, дію, слово), працелюбність (потреба спрямовувати фізичну або розумову енергію на створення або перетворення матеріальних і духовних цінностей).

Проявами гуманності в молодших школярів виступають, насамперед знання про природу самої гуманності, що включають розуміння сутності його ознак, навички гуманістичної взаємодії зі світом (вміння застосовувати ці знання на практиці); активна гуманістична перетворювальна діяльність, спрямована на себе і оточуючий світ, що зумовлює самопізнання, самооцінювання, цілепокладання та активну діяльність у житті класу, школи; стійкі гуманістичні почуття й переживання.

Резюме. В статті проаналізовано сутність поняття «гуманність», «гуманізм». Обґрунтовано значення гуманності в молодших школярів. Охарактеризовано основні психолого-педагогічні аспекти формування гуманності в дітей молодшого шкільного віку у практиці позакласної роботи початкової школи. Розглянуто модель сформованої гуманності в молодших школярів. Визначено критерії оцінки сформованої гуманності в молодших школярів. **Ключові слова:** гуманність, гуманізм, формування гуманності, діти молодшого шкільного віку, позакласна робота, компоненти гуманності.

Резюме. В статье проанализировано смысл понятия «гуманность», «гуманизм». Обосновано значение гуманности у младших школьников. Охарактеризованы основные психолого-педагогические аспекты формирования гуманности у детей младшего школьного возраста в практике внеклассной работы начальной школы. Рассмотрено модель сформированной гуманности в младших школьников. Определено критерии оценки сформированной гуманности в младших школьников. **Ключевые слова:** гуманность, гуманизм, формирование гуманности, дети младшего школьного возраста, внеклассная работа, компоненты гуманности.

Summary. In article is analyzed essence of notion «humanity», «humanism». Substantiated the significance, of formation humanity the children of younger school age. Are characterized basic psychological-pedagogical aspects of formation humanity the children of younger school age in practice out of class work primary school. Model of humanity the children of younger school age has been considered. Criteria estimate formulate humanity the children of younger school age has been emphasized. **Keywords:** humanity, humanism, formation humanity, children of younger school age, out of class work, components of humanity.

Література

1. Бех І. Д., Ганусенко Н. І., Чорна К. І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. До факультативного курсу «Основи гуманістичної моралі» / І. Бех // Шкільний світ. – 2005. – № 45. – 4 – 11.

2. Вірковський А.А. Формування гуманістичного ідеалу старшокласників у позакласній діяльності / Житомирський державний педагогічний університет ім. І.Франка. - К., 2002. - 233с.

3. Глазкова І. Я. Гуманність: структура, засоби формування // Проблеми сучасного мистецтва і культури / І. Глазкова // Науковий світ. – 2002. – С. 41 – 47.
4. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навч. посібник. - К.: Вища школа, 1997. - 304с.
5. Лавроненко О. Виховання гуманістичних цінностей в учнів початкових класів: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. - Ч.3. - К.: Науковий світ, 2002. - С. 171-180.
6. Сухомлинський В.О. Вибр. тв. в 5-ти т.-К., 1977.-Т.3.-138с.